

de mos

Jaargang 23
Mei/Juni 2007

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

5

NIDI

inhoud

- 1 Een levenspad zonder kinderen
- 2 Demodata
- 3 Laag gemiddeld kindertal heeft vele voordelen
- 4 Demodata
- 6 Betere relaties tussen gescheiden ouders en kinderen door wetgeving?
- 6 Demodata

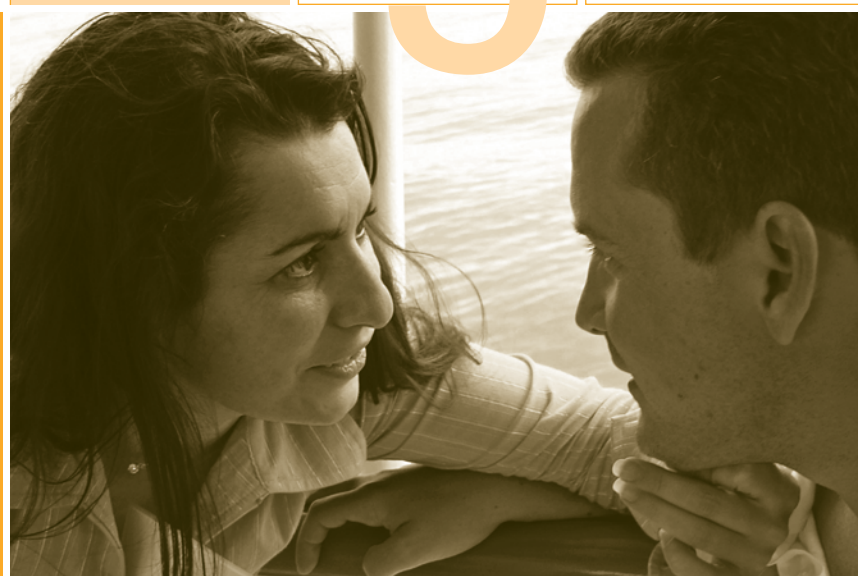

Foto: Morguefile/Kathe

Een levenspad zonder kinderen

RENSKE KEIZER

De invloed van onderwijs, werk en relaties op kinderloosheid onderzocht

Kinderloosheid staat de laatste tijd weer volop in de belangstelling. De focus ligt daarbij vooral op de relatie tussen opleiding/werk en kinderen krijgen. Andere dimensies worden vaak onderbelicht. Met nieuw onderzoek, waarin naast opleiding en werk ook gedetailleerd wordt gekeken naar de relatiegeschiedenis, is inmiddels een begin gemaakt. Op basis van de onderzoeksresultaten lijkt een aanpassing van het beleid ten aanzien van kinderloosheid voor de hand te liggen.

Niet alle mensen krijgen kinderen. In wetenschappelijk onderzoek naar kinderloosheid werd lange tijd onderscheid gemaakt in vrijwillige en onvrijwillige kinderloosheid. Mede door de komst van de pil in de jaren zestig werd het wel of niet krijgen van een kind daarbij steeds meer als een bewuste keuze gezien. Tegenwoordig komen onderzoekers daar echter van terug. De groep mensen die op jonge leeftijd aangeeft geen kinderen te willen en uiteindelijk ook kinderloos blijft, blijkt vrij klein te zijn. Mensen die onvruchtbaar zijn, hebben bovendien al helemaal geen keuze. Een veel grotere groep blijft echter kinderloos zonder expliciet te hebben besloten dat ze wel of geen kinderen willen krijgen. Recent onderzoek suggereert dat mensen veel vaker door keuzes te maken met betrekking tot opleiding, werk en relatievorming kinderloos eindigen. Tot een leven zonder kinderen lijkt in de realiteit dus veel impliciet te worden besloten.

Levensloopbenadering

Om na te kunnen gaan hoe en in hoeverre gedragingen en omstandigheden met betrekking tot onderwijs, werk en relatievorming van invloed zijn op kinderloosheid wordt op basis van gegevens die werden verzameld in het kader van de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS, zie kader) de levensloop van mensen bestudeerd. In eerder onderzoek naar kinderloosheid is vooral gekeken naar huidige kenmerken, bijvoorbeeld of mensen op dit moment werk hebben en of zij nu een relatie hebben. Dat hier voor de levensloopbenadering is gekozen, heeft ermee te maken dat gedra-

Foto: Morguefile/Ecerroni

Foto: Morguefile/Dieraecherin

demodata

In 2006 overleden in Nederland 9.400 inwoners aan longkanker. Dit is zeven procent van het totaal aantal overledenen. Het aandeel vrouwen dat aan longkanker sterft blijft stijgen. Hun aantal is sinds 1970 ruim verviervoudigd. Dat komt doordat vrouwen, ofschoon veel later dan mannen, op grote schaal zijn gaan roken. Het percentage vrouwen dat rookt is in de jaren vijftig en zestig toegenomen, maar sinds 1970 weer geleidelijk gedaald tot 25 procent in 2006. Omdat roken pas vele jaren later kan leiden tot longkanker, zijn veranderingen in rookgewoonten pas veel later terug te zien in de sterftecijfers over longkanker. Het aandeel mannen dat aan deze ziekte overlijdt, daalt al 20 jaar. Dat komt doordat steeds minder mannen zijn gaan roken. Sinds eind jaren vijftig rookte 90 procent, in 2006 was dat 34 procent. Toch sterven nog steeds tweemaal zoveel mannen als vrouwen aan longkanker (Centraal Bureau voor de Statistiek).

gingen en omstandigheden in het verleden veel invloed kunnen hebben op de mogelijkheden die mensen nu hebben. Bovendien levert een dergelijke benadering nog meer informatie op: dat mensen nog nooit een partner hebben gehad zegt bijvoorbeeld veel meer over de mogelijkheid om kinderen te krijgen dan dat ze nu geen partner hebben.

Verschillen tussen mannen en vrouwen

Het onderzoek richt zich op de levensloop van zowel mannen als vrouwen. In eerdere studies was er relatief veel aandacht voor vrouwen. De levenspaden die leiden tot kinderloosheid lopen voor mannen en vrouwen vermoedelijk echter heel verschillend. Ten eerste omdat de biologische vruchtbaarheid van vrouwen een heel ander verloop heeft dan die van mannen en ten tweede omdat vrouwen in hogere mate belemeringen ondervinden bij het combineren van zorg en werk.

De resultaten laten voor mannen en vrouwen inderdaad verschillen zien in de levenspaden die leiden tot een kinderloos bestaan. Vrouwen met een hoge opleiding hebben een grotere kans om kinderloos te blijven dan vrouwen met een lagere opleiding. Elk extra jaar opleiding ver-

hoogt de kans om kinderloos te blijven met 14 procent. Opleiding heeft bij mannen daarentegen geen significant effect.

Vrouwen die hun loopbaan niet hebben onderbroken hebben 31 procent *meer* kans om kinderloos te blijven, mannen echter 38 procent *minder*. Terwijl voor mannen een stabiele, ononderbroken carrière dus een vereiste lijkt, suggereren de onderzoeksresultaten voor vrouwen het tegenovergestelde.

De relatiegeschiedenis zegt het meest over de kans om kinderloos te blijven. Vrouwen die nooit een partner hebben gehad hebben bijna zeven keer zoveel kans om kinderloos te blijven als vrouwen die een partner hebben (gehad). Bij mannen zonder partner is dat bijna 12 keer zoveel. De redenatie lijkt hier dat mannen minder makkelijk een kind overhouden aan een kortstondige relatie dan vrouwen.

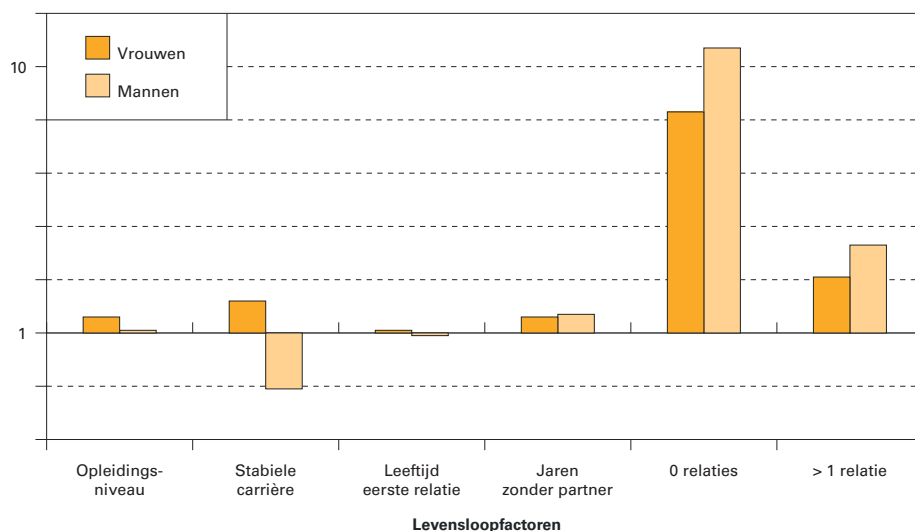
Mannen die meer relaties hebben gehad hebben een meer dan twee keer zo grote kans om kinderloos te blijven dan mannen die één relatie hebben gehad. Voor vrouwen is deze kans een stuk kleiner. Dit suggereert dat voor mannen de kans om kinderloos te blijven wordt bepaald door degene die hun liefdespad kruist. Vrouwen grijpen een nieuwe relatie iets vaker aan om aan het ouderschap te beginnen.

Mannen en vrouwen verschillen echter niet in alle opzichten. Voor zowel vrouwen als mannen is de kans groter dat zij kinderloos blijven naarmate zij meer jaren geen partner hebben gehad. Elk extra jaar zonder partner verhoogt hun kans om kinderloos te blijven met ongeveer 16 procent. Ten slotte blijkt de leeftijd waarop de eerste relatie wordt gestart noch voor mannen, noch voor vrouwen van invloed op de kans om kinderloos te blijven.

Beleid

De afgelopen tien jaar is het beleid er in Nederland op gericht geweest om de combinatie van werk en de zorg voor kinderen te vergemakkelijken om zo vrouwen te stimuleren om kinderen te krijgen. De vraag is echter of dat beleid erg effectief is. Hoewel de meeste kinderen in ons land tegenwoordig worden geboren bij wer-

De kans op kinderloosheid: de invloed van levensloopfactoren (logaritmische schaal)

Om na te gaan welke levenspaden leiden tot kinderloosheid, en of deze voor mannen en vrouwen een verschillend verloop hebben, wordt gebruik gemaakt van de gegevens die werden verzameld in de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS, zie hieronder).

Kinderloosheid

Kinderloosheid is in het onderzoek gedefinieerd als het niet hebben van biologische kinderen. Alleen mensen van boven de 40 worden bestudeerd. De reden om mensen onder de 40 uit te sluiten is dat de kans bestaat dat zij op latere leeftijd nog kinderen krijgen en dat zou de resultaten kunnen vertekenen. In de onderzoekspopulatie is 1/5 deel van de mannen en 1/6 deel van de vrouwen kinderloos gebleven.

Levensloopfactoren

Het onderzoek richt zich op opleiding, werk en relaties. Opleidingsniveau wordt gemeten aan de hand van het aantal jaren dat iemand onderwijs genoot, werk aan de hand van de continuïteit in de loopbaan. Zij die in hun loopbaan meer dan één keer werkloos zijn geweest, worden omschreven als mensen met een onderbroken carrière. De relatiegeschiedenis wordt aan de hand van drie factoren gemeten: het aantal jaren dat iemand geen relatie heeft gehad tussen het 20ste en het 40ste levensjaar, het aantal relaties dat iemand heeft gehad tussen het 20ste en het 40ste levensjaar, en ten slotte de leeftijd waarop de eerste relatie werd aangegaan. Een relatie is gedefinieerd als het samenwonen (al dan niet getrouwd) met een partner.

NETHERLANDS KINSHIP PANEL STUDY (NKPS)

De Netherlands Kinship Panel Study (NKPS) is een grootschalig representatief survey-onderzoek naar familiebanden, gehouden in de periode 2002-2004. De NKPS wordt gefinancierd door NWO, de KNAW, het NIDI, de Universiteit Utrecht, de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit van Tilburg. De data zijn afkomstig van twee steekproeven uit de Nederlandse bevolking. De eerste is een dwarsdoorsnede van de in Nederland verblijvende bevolking in de leeftijd van 18-79 jaar. De tweede steekproef betreft uitsluitend Turken, Marokkanen, Antillianen en Surinamers. De hier gerapporteerde analyses zijn gebaseerd op de eerste steekproef. De NKPS-gegevens zijn verzameld aan de hand van persoonlijke interviews en schriftelijke vragenlijsten. De NKPS heeft als voordeel dat het gedetailleerde gegevens bevat over de levensloop van de respondenten. Retrospectief zijn aan de respondenten vragen gesteld over bijvoorbeeld hun werkzaamheden in de loop van de tijd en over hun relationele geschiedenis: de duur van eerdere relaties en het aantal relaties dat iemand heeft gehad. Op basis van deze gegevens kon inzicht worden verkregen in de levenspaden van de respondenten.

kende moeders zijn de percentages kinderlozen namelijk niet gedaald. Vrouwen die menen dat hun carrière niet met kinderen is te combineren stellen bijvoorbeeld het krijgen van een serieuze relatie uit, aangezien deze zou kunnen leiden tot het krijgen van kinderen. Mannen richten zich eerst op een stabiele carrière en het vinden van een partner, waarna ze kinderen willen om het plaatje compleet te krijgen.

Opleiding, werk en relatievorming kunnen dus niet los van elkaar worden gezien en de effecten ervan moeten daarom gezamenlijk en niet gescheiden worden bestudeerd om inzicht te krijgen in de huidige kinderloosheidscijfers. Op basis van de onderzoeksresultaten lijkt een aanpassing van het beleid ten aanzien van kinderloosheid voor de hand te liggen.

LITERATUUR:

- Castles, F. G. (2003), The world upside down: below replacement fertility, changing preferences and family-friendly public policy in 21 OECD countries. *Journal of European Social Policy*, 13(3), pp. 209-227.
- DeOllos, I. Y., en C. A. Kapinus (2002), Aging childless individuals and couples: suggestions for new directions in research. *Sociological Inquiry*, 72(1), pp. 72-80.
- Letherby, G. (2002), Childless and bereft?: stereotypes and realities in relation to "voluntary" and "involuntary" childlessness and womanhood. *Sociological Inquiry*, 72(1), pp. 7-20.
- Toulemon, L. (1996), Very few couples remain voluntary childless. *Population: An English Selection*, 8, pp. 1-27.

Drs. R. Keizer, NIDI. E-mail: keizer@nidi.nl

Gezinsomvang in Europa

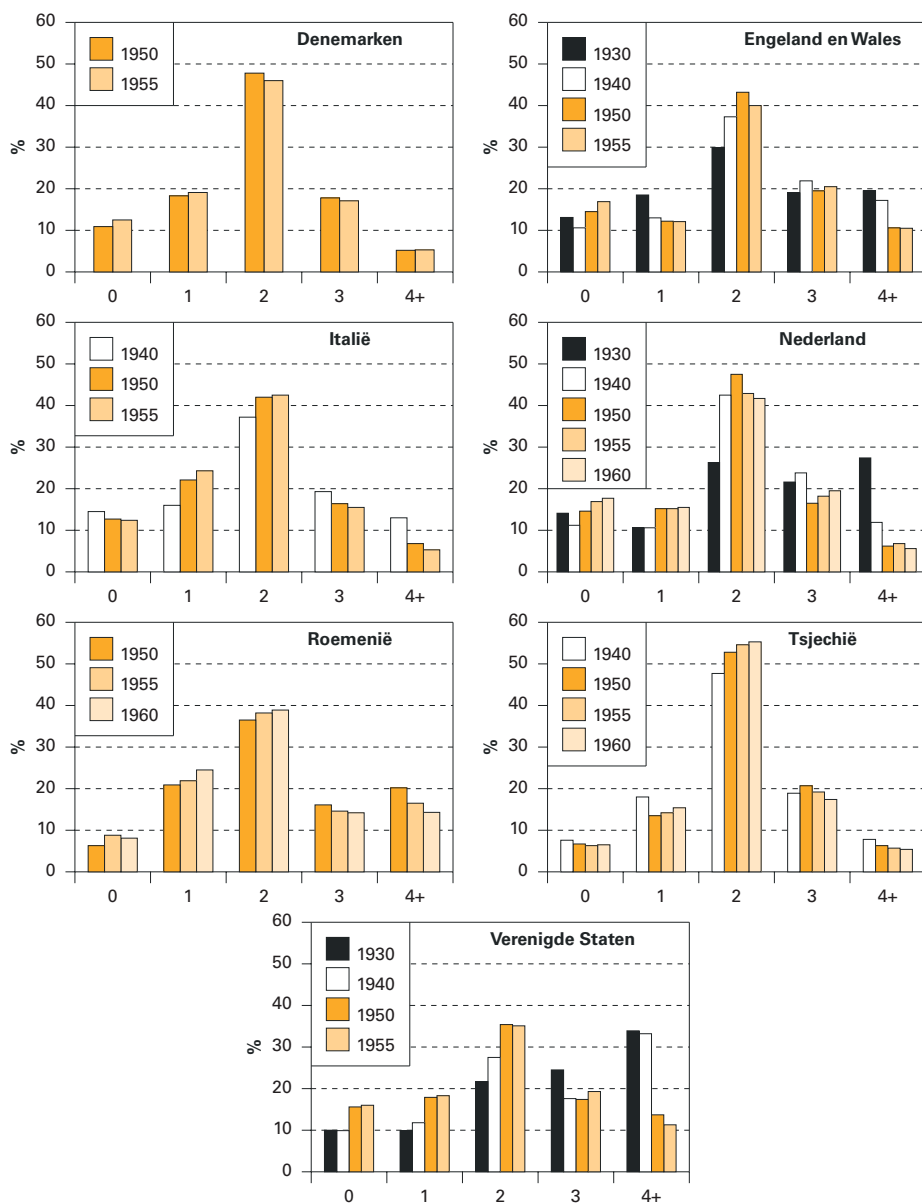
Laag gemiddeld kindertal heeft vele gedaanten

BEWERKING VAN EEN ARTIKEL VAN
TOMAS FREJKA EN JEAN-PAUL SARDON

In Europa is de gezinsvorming in de loop van de 20ste eeuw sterk veranderd. Tot na de Tweede Wereldoorlog waren grote gezinnen met vier of meer kinderen heel normaal. Onder invloed van de politieke, sociaal-economische en medische ontwikkeling en de invloed van de pil en andere anticonceptiemiddelen daalde het gemiddeld kindertal per vrouw na de oorlog echter drastisch. Nu tellen de meeste gezinnen twee kinderen, zijn er veel meer één-kind-gezinnen en is het percentage kinderlozen sterk toegenomen. Deze ontwikkeling heeft zich echter niet in heel Europa op dezelfde wijze en in eenzelfde tempo voltrokken. Recent onderzoek geeft daar een beeld van.

Bij vrouwen die voor 1930 werden geboren was het in heel Europa gewoon dat ze vier of meer kinderen ter wereld brachten. Mede omdat een deel van die kinderen al op jonge leeftijd overleed – de zuigelingen- en kindersterfte bedroeg tot 1960 meer tot veel meer dan vier procent – waren grote gezinnen heel gebruikelijk. Bij geboortegeneraties vrouwen van na 1930 zou dat sterk gaan veranderen, waarbij de verschillende delen van Europa een andere ontwikkeling doormaakten. Vooral in Centraal- en Oost-Europa waren de veranderingen sterk. Daar mag

worden gesproken van een historische overgang. Jonge vrouwen baren vergeleken met oudere generaties aanzienlijk minder kinderen. Nu is bijna overal het gezin met twee kinderen dominant. Grote gezinnen zijn uiterst schaars geworden. Recent nam ook het percentage kinderloze vrouwen en één-kind-gezinnen toe. De keuze voor kleinere gezinnen en uitstel van het krijgen van kinderen hebben daarbij een grote rol gespeeld. De politieke, sociaal-economische en medische ontwikkeling alsmede het beschikbaar komen van de pil en andere anticonceptiemid-

demodata

Ieder jaar sterven 380.000 jonge mensen onder de 25 jaar ten gevolge van een verkeersongeluk. Dat zijn er meer dan 1.000 per dag. De meeste slachtoffers vallen in de armere landen, vooral in Afrika. Bijna de helft (46 procent) van de jonge verkeersdoden in Afrika was tussen de vijf en negen jaar oud, wat duidt op een hoog percentage verongelukte voetgangers. In Zuid-oost-Azië daarentegen waren de meeste van 80.000 jonge verkeersdoden tussen de 15 en de 24 jaar oud en dat wijst op een hoog percentage (brom)fietsers en motorrijders onder de slachtoffers. Nederland heeft binnen de Europese Unie op Malta na de minste verkeersdoden per miljoen inwoners. In 2006 kwamen 137 twintigers in het Nederlandse verkeer om (World Health Organisation/Population Reference Bureau/CBS/Eurostat).

delen heeft de keuzes sterk beïnvloed. Hoe en in welke mate was lange tijd onduidelijk. Onderzoek van Gérard Calot, Tomas Frejka en Jean-Paul Sardon biedt nu meer inzicht in de feitelijke ontwikkeling en de onderliggende processen. De laatste twee deden onlangs in het E-tijdschrift *Demographic Research* van het *Max Planck Institute for Demographic Research* in Rostock, Duitsland, verslag van onderzoek naar de ontwikkeling in diverse Europese landen van de aantallen kinderen per vrouw in opeenvolgende geboortecohorten. Ten opzichte van andere studies levert dat aanvullend inzicht op in het verloop in de nabije toekomst van het aantal kinderen dat vrouwen krijgen en de timing daarvan in hun levensloop.

Voor zeven afzonderlijke landen is een gedetailleerde analyse uitgevoerd zodat het verloop van de gezinsgrootte per geboortegaargang en leeftijd kan worden gevolgd. In de tabel en de figuren staan de uitkomsten naar gezinsgrootte in enkele geboortecohorten vermeld.

Veranderde gezinsvormingspatronen

In het midden van de 20ste eeuw was een tijd lang sprake van 'eerder kinderen krijgen' waardoor

de jaarlijkse aantallen geboren kinderen omhoog werden gestuwd (baby-boom). Veranderingen in economische, sociale en culturele omstandigheden zorgden in Noord- en West-Europa voor een ommekeer in de jaren zestig toen de vruchtbaarheid ging dalen doordat vrouwen het krijgen van kinderen begonnen uit te stellen. In Zuid-Europa gebeurde dat pas één à twee decennia later. Centraal- en Oost-Europa veranderde economisch, sociaal en cultureel sterk door de historische politieke gebeurtenissen rond 1990 waardoor de vruchtbaarheid sterk daalde. Ook daar begonnen vrouwen het krijgen van kinderen uit te stellen.

De vruchtbaarheid is nog nooit zo laag geweest als aan het begin van de 21ste eeuw. In landen waar de leeftijd van de moeder bij de geboorte van haar eerste kind stijgt, vertoont het gemiddeld kindertal nog steeds een dalende tendens of is dat zich op een heel laag niveau aan het stabiliseren, afhankelijk van de mate van inhaalgedrag van vrouwen die al een tijd hebben uitgesteld. In enkele landen, waaronder Nederland, waar de stijging van de leeftijd van de moeder bij de geboorte van haar eerste kind tot stilstand lijkt te komen, is de vruchtbaarheid weer iets aan het toenemen. Een fundamentele stijging van de vruchtbaarheid in de nabije toekomst tot bijvoorbeeld dichtbij of boven het vervangingsniveau is niet waarschijnlijk.

Kinderloosheid en vrouwen met één kind

Het percentage vrouwen dat (om vrijwillige en onvrijwillige redenen) kinderloos blijft verschilt van land tot land en van regio tot regio. Zoals blijkt uit de figuren komt kinderloosheid in Roemenië en Tsjechië bijvoorbeeld veel minder voor dan in Engeland en Wales, Nederland of de Verenigde Staten. Terwijl in opeenvolgende geboortecohorten in de laatstgenoemde landen een stijging van de kinderloosheid is te zien, is dat in Roemenië en Tsjechië helemaal niet zo. Ook in Italië is eerder sprake van een daling dan van een stijging. Wellicht dat in meer recente geboortecohorten dan die van 1955 de kinderloosheid daar wel omhoog gaat. In Denemarken is de kinderloosheid wel stijgende maar aanzienlijk lager dan in Engeland en Wales, Nederland of de Verenigde Staten. Gezien het lage gemiddelde kindertal in zowel Denemarken als Italië, in vergelijking met de zojuist genoemde drie landen, is die lage kinderloosheid zeer opmerkelijk te noemen: kennelijk gaat een laag uiteindelijk kindertal niet onherroepelijk samen met hoge kinderloosheid. Een deel van de verklaring komt voor rekening van gezinnen (vrouwen) met één kind. Lage kinderloosheid plus een laag kindertal kan kennelijk ook samengaan met een hoog percentage één-kind-gezinnen. In Denemarken, Italië en Roemenië is circa een vijfde tot een kwart van alle vrouwen maar één keer moeder geworden. In Tsjechië is echter juist een sterke concentratie op het gezin met meer dan één kind te zien. Ook in de Verenigde Staten komt het aandeel van 20 procent gezinnen met één kind in zicht. Met uitzondering van Engeland en Wales is in de vermelde geboortecohorten wel zichtbaar dat het

aandeel vrouwen met één kind overal aan het stijgen is. Dat zou te maken kunnen hebben met uitstelgedrag en verminderende vruchtbaarheid op latere leeftijd: het lukt nog wel om één kind te krijgen maar de tweede laat tevergeefs op zich wachten.

Vrouwen met twee kinderen

Tsjechië blijkt het land met het hoogste percentage vrouwen met twee kinderen (meer dan de helft) en het percentage stijgt er. Denemarken komt in de buurt, maar daar gaat het cijfer juist naar beneden. Ook in Italië en Roemenië stijgt het percentage terwijl het in de andere genoemde landen waaronder Nederland juist daalt. In de Verenigde Staten is een gezin met twee kinderen relatief weinig populair. Verder lijkt het erop dat zowel in Centraal- en Oost-Europa als in Zuid-Europa het aantal gezinnen met twee kinderen begint te dalen en dat het niveau beneden dat van andere westerse landen ligt. Dat geldt echter niet zozeer voor Tsjechië.

Vrouwen met drie of meer kinderen

Van de vrouwen geboren in de jaren 1950 en later kreeg 14 tot 20 procent uiteindelijk drie kinderen. In het ene land is een stijging zichtbaar, in het andere een daling. In Nederland neemt het weer enigszins toe. Veel meer verandering is opgetreden in de percentages vrouwen met vier of meer kinderen. In geboortecohort 1930 was dat in Nederland en de Verenigde Staten de meest voorkomende gezinsgrootte, hetgeen uiteraard correspondeerde met een hoog gemiddeld kindertal. In Denemarken, Italië, Nederland en Tsjechië komen dergelijke gezinnen nu nauwelijks (meer) voor, in Engeland en Wales, Roemenië en de Verenigde Staten ten minste tweemaal zo vaak. Worden gezinnen met drie en vier of meer kinderen samengevoegd dan valt op dat in Denemarken, Italië en Tsjechië het geboortecohort 1955 net boven de 20 procent uitkwam, terwijl Engeland en Wales, Nederland, Roemenië en de Verenigde Staten veel meer richting 30 procent gingen of daar zelfs bovenuit kwamen. En dat terwijl het uiteindelijke kindertal in cohort 1955 in deze landen slechts varieert tussen 1,80 (in Italië) en 2,07 (in Tsjechië), met uitzondering van Roemenië dat met 2,23 inderdaad aanzienlijk hoger uitkomt. Als wordt gekeken naar het gemiddeld kindertal dat *moeders* hebben voortgebracht dan is er echter nauwelijks verschil te zien tussen de in 1955 geboren vrouwen

Foto: Morguefile/Diggerdanno

in Roemenië en in Engeland en Wales of tussen die in Nederland en Tsjechië. Dat betekent dat kinderloosheid een fundamentele rol speelt bij de bepaling van het gemiddeld kindertal per vrouw.

Variatie

Een gemiddeld uiteindelijke gezinsgrootte van rond of iets beneden twee kinderen per vrouw kent dus een aanzienlijke variatie in de feitelijke gezinsgrootte op microniveau. In Nederland valt op dat de verdeling over de verschillende kindertallen een tweetoppige curve oplevert: relatief hoge kinderloosheid en relatief veel gezinnen met twee kinderen, maar daartussen zitten relatief weinig gezinnen met één kind en met meer dan twee kinderen. Dat is ook het beeld in Engeland en Wales, terwijl Denemarken, Italië, Roemenië, Tsjechië en de VS een ‘normale’ verdeling laten zien: gezinnen met één kind komen daar vaker voor dan kinderloosheid, maar minder vaak dan gezinnen met twee kinderen. Overall is, in geboortecohort 1955, het gezin met twee kinderen dominant. Wat verder opvalt is dat de verdeling van het kindertal van vrouwen geboren in 1955 de geringste variantie vertoont in de Verenigde Staten, het meest in Tsjechië. Ten opzichte van geboortegeneratie 1950 is de variantie in Italië, Roemenië, Tsjechië en de Verenigde Staten toegenomen, maar in Denemarken, Engeland en Wales, en Nederland juist afgenomen.

Gemiddeld gerealiseerd kindertal van enkele geboortecohorten vrouwen in zes Europese landen en de Verenigde Staten

	Cohort	Gemiddeld kindertal	
		Per vrouw	Per moeder
Denemarken	1950	1,91	2,14
	1955	1,85	2,12
Engeland en Wales	1930	2,31	2,66
	1940	2,34	2,62
	1950	2,05	2,40
	1955	2,01	2,42
Italië	1940	2,12	2,48
	1950	1,88	2,15
	1955	1,80	2,05
Nederland	1930	2,62	3,05
	1940	2,21	2,48
	1950	1,88	2,20
	1955	1,86	2,24
	1960	1,83	2,22
Roemenië	1950	2,41	2,57
	1955	2,23	2,44
	1960	2,15	2,34
Tsjechië	1940	2,05	2,22
	1950	2,10	2,25
	1955	2,07	2,21
	1960	2,03	2,17
Verenigde Staten	1930	2,93	3,25
	1940	2,72	3,02
	1950	2,03	2,40
	1955	1,97	2,35

BESCHIKBAARHEID GEGEVENS VOOR DEZE STUDIE

Niet voor alle geboortejaargangen (van moeders) en voor alle landen van Europa zijn de gegevens naar biologisch rangnummer uit de moeder beschikbaar. Daar waar ze voor deze studie wel beschikbaar zijn moet worden bedacht dat het hier gaat om ooit levendgeboren kinderen, dat wil zeggen ook om kinderen die inmiddels niet meer bij de ouders thuis wonen of zijn overleden. Voor bijvoorbeeld Duitsland en Frankrijk zijn helaas geen gegevens beschikbaar. Dat is wel het geval voor Denemarken dat (gereconstrueerde) cijfers heeft vanaf (geboortejaar) 1946, en voor Engeland en Wales vanaf 1915, Finland vanaf 1955, Griekenland vanaf 1935, Hongarije vanaf 1930, Italië vanaf 1930, Nederland vanaf 1930, Noorwegen vanaf 1960, Oostenrijk vanaf 1962, Polen vanaf 1960, Portugal vanaf 1960, Roemenië vanaf 1950, Rusland vanaf 1955, Spanje vanaf 1955, Slowakije en Tsjechië vanaf 1930, de Verenigde Staten vanaf 1915, en Zweden vanaf (geboortejaar) 1950. De cijfers van Engeland en Wales en van Italië, Rusland en de Verenigde Staten lopen slechts tot geboortejaargang 1955 en geven dus helaas geen inzicht in de meest recente ontwikkelingen.

Begin 2007 telde Nederland 2,9 miljoen inwoners die voor 1945 zijn geboren en dus de Tweede Wereldoorlog hebben meegemaakt. Dit is een op de zes Nederlanders. Een deel van hen woonde destijds niet in Nederland, maar elders. Ruim 800.000 mensen zijn in de oorlog geboren. Het dubbele aantal was toen tussen de 5 en de 20 jaar oud. Ongeveer 400.000 van de mensen die nu nog leven waren in de oorlog tussen de 20 en de 30. Slechts 45.000 waren al 30 jaar of ouder (Centraal Bureau voor de Statistiek).

Tot slot

Vanaf geboortegeneratie 1930 is er veel veranderd. Grote gezinnen (met vier of meer kinderen) zijn uiterst schaars geworden, het gezin met twee kinderen overheerst, kinderloosheid en gezinnen met één kind komen steeds vaker voor en het ziet ernaar uit dat die veranderingen nog niet ten einde zijn. Opvallend is ook dat het percentage gezinnen met drie kinderen tamelijk stabiel is.

Een en ander heeft mede te maken met het feit dat anticonceptie ons steeds beter de gelegenheid biedt om het door de vrouw gewenste kindertal te realiseren. Als je maar weinig kinderen wilt, kun je er ook wat later aan beginnen. Uitstel van het eerste kind is een universeel verschijnsel geworden. In alle onderzochte landen wordt in opeenvolgende geboortecohorten het eerste kind op steeds hogere leeftijd geboren. In enkele landen, waaronder Nederland, lijkt aan die stijging een eind te komen, maar de meeste landen zitten nog volop in de uitsteltrend, vooral in Centraal en Oost-Europa. Die regio maakt

een revolutionaire ontwikkeling mee en het is nog niet helemaal duidelijk hoe dat verder gaat. Op jonge leeftijd worden daar maar heel weinig vrouwen moeder, en het is afwachten geblazen in hoeverre er zo dadelijk, op hogere leeftijd, zal worden begonnen met een (massale?) inhaalslag.

BRON:

- Tomas Frejka and Jean-Paul Sardon (2007), Cohort birth order, parity progression ratio and parity distribution trends in developed countries. *Demographic Research*, 16, 11, pp. 315-374 (te raadplegen via www.demographic-research.org).

Dr. Tomas Frejka, onafhankelijk consultant Max Planck Institute for Demographic Research (Rostock, Duitsland) en **dr. Jean-Paul Sardon** (Institute National d'Etudes Démographiques, Parijs). E-mail: sardon@ined.fr

Vertaling en bewerking: Gijs Beets.

Relatie gescheiden ouders en hun kinderen

EVA-MARIA MERZ EN HANS-JOACHIM SCHULZE

Invloed wetswijziging 1998 onderzocht

Partnerschap kan worden beëindigd, ouderschap niet. Dat is de kern van een wetwijziging die in 1998 in Nederland is doorgevoerd. Met andere woorden, het scheidingsrecht voorziet er sindsdien in dat beide ouders na de scheiding voor hun kind(eren) verantwoordelijk blijven. De vraag is of deze wetswijziging de relaties tussen ouders en kinderen heeft veranderd en misschien verbeterd.

Foto: Marcel Minnée

Sinds de jaren zeventig is het aantal echtscheidingen in Nederland fors opgelopen om vanaf 1995 rond de 30.000 echtscheidingen per jaar te blijven schommelen. Jaarlijks zijn hier ongeveer 35.000 kinderen onder de 18 jaar bij betrokken. Meestal blijven kinderen na een echtscheiding bij hun moeder wonen en verlaat de vader het gezamenlijke huis. Het contact tussen kinderen en de ouder die het gezamenlijke huis verlaat neemt daardoor automatisch af. Uit onderzoek

komt naar voren dat de frequentie van contact tussen de kinderen en de niet meer in het gezamenlijke huis wonende ouder samenhangt met factoren als de ruimtelijke afstand, het betalen van alimentatie en de hechtheid van de band tussen ouder en kind. Ook sociaal-economische factoren als opleidingsniveau en inkomen kunnen een rol spelen bij het aantal contacten en hun kwaliteit.

Nadelige gevolgen verstoorde relaties

Relaties tussen partners en tussen ouders en kinderen spelen een unieke rol binnen het gezin. Bepaalde culturele verwachtingen van liefde, gehechtheid en solidariteit zijn nauw met het gezin verweven. Een verstoring van deze gezinswaarden en normen, bijvoorbeeld door echtscheiding, kan de oorzaak zijn van problematische ouder-kind-relaties gedurende de hele levensloop. Echtscheiding van partners kan negatieve consequenties hebben voor het hele gezin. Vooral kinderen kunnen nadelige gevolgen in hun ontwikkeling ervaren. In het algemeen kan uit verschillende studies in de laatste decennia worden geconcludeerd dat kinderen en ouders uit gescheiden gezinnen lager scoren op verschillende aspecten van welbevinden dan ouders en kinderen uit niet gescheiden gezinnen. Zo kunnen bijvoorbeeld een verbreking van de ouder-kind-relatie, het verlies van emotionele steun en niet ophoudende conflicten tussen de ouders als gevolg van echtscheiding ne-

gatieve consequenties hebben voor zowel ouders als kinderen. Sommige kinderen en volwassenen lijken minder moeite te hebben om zich aan te passen aan de nieuwe situatie en de meerderheid heeft de ontstane problemen na een paar jaar achter zich gelaten. Een minderheid krijgt echter te maken met langdurige problemen en een verminderd welbevinden.

Co-ouderschap en wetsverandering gezamenlijk gezag

Voor 1998 kreeg een van de twee huwelijkspartners na een echtscheiding de verantwoordelijkheid voor het opvoeden van de gezamenlijke kinderen. Slechts als beide ouders co-ouderschap aanvroegen was er een mogelijkheid tot gezamenlijk gezag. Ongeveer een derde van de ex-partners maakte gebruik van de mogelijkheid tot co-ouderschap. Tot 1998 was het gebruikelijk dat het kind na een echtscheiding bij de hoofdverzorger (meestal de moeder) bleef wonen en dat er bezoeksregelingen met de uitwonende ouder (meestal de vader) moesten worden getroffen. In 1998 werd in Nederland een wetsverandering wat betreft gezag na echtscheiding doorgevoerd. Sindsdien blijven ouders na een echtscheiding automatisch 'gezaamenlijk gezag' uitoefenen. Uitzonderingen op deze regeling behoeven een gerechtelijk besluit. De ambtelijke invoering van de wet op 1 januari 1998 ging gepaard met hoge verwachtingen. De nieuwe scheidingswet zou een duidelijke verbetering in de wederzijdse relaties van ouders en kinderen na de scheiding van de partners tot gevolg hebben.

Verschillen in de kwaliteit van de ouder-kind-relatie

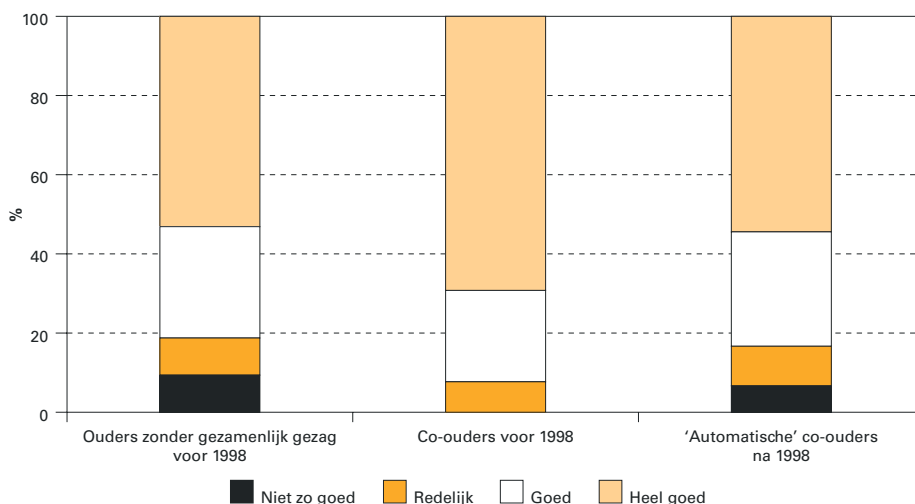
Echtscheiding was en is nog steeds een inspiratie voor veel onderzoek. Veel studies over echtscheiding focussen op de ontwikkeling en het welbevinden van kinderen en ouders. Tot nu toe is echter weinig onderzoek gedaan naar psychosociale consequenties van wettelijke en rechtelijke feiten en beslissingen.

Door te kijken naar verschillen in de kwaliteit van ouder-kind-relaties tussen gezaghebbende en niet-gezaghebbende ouders en hun kinderen is nagegaan of de wetswijziging van 1998 heeft geleid tot veranderingen in de kwaliteit van de ouder-kind-relatie en de kind-ouder-relatie in de periode na een echtscheiding. Verder is onderzocht of de relatie tussen ouders die co-ouderschap uitoefenen en hun kinderen beter is dan de relatie tussen ouders zonder formeel co-ouderschap en hun kinderen. Daarbij werd gebruik gemaakt van gegevens die werden verzameld in de Netherlands Kinship Panel Study (NKPS, zie kader op pagina 3). In de eerste analyses staat centraal hoe ouders na hun echtscheiding de relatie met hun kind(eren) beleven. Vervolgens wordt gekeken hoe kinderen hun relatie met de ouders na de scheiding beoordelen.

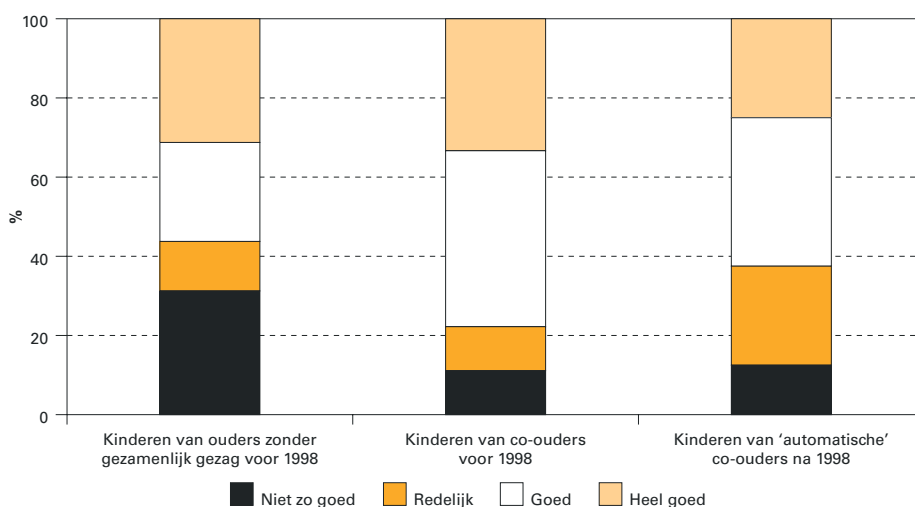
De relatie van eenmaal gescheiden ouders met hun kind(eren)

Om de verschillen in ouder-kind-relaties voor en na de wetsverandering van 1998 te onderzoeken werden drie groepen ouders onderscheiden

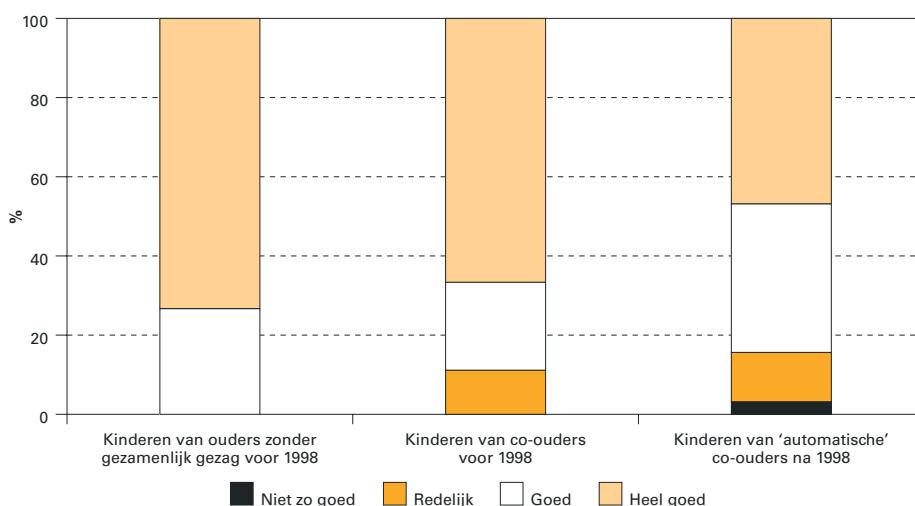
Figuur 1. Drie groepen eenmalig gescheiden ouders beoordelen de relatie met hun kind

Figuur 2. Kinderen van drie groepen eenmalig gescheiden ouders beoordelen de kwaliteit van de relatie met hun vader

Figuur 3. Kinderen van drie groepen eenmalig gescheiden ouders beoordelen de kwaliteit van de relatie met hun moeder

die voor de eerste keer waren gescheiden en een of meer kinderen hadden. Ten eerste ouders die tussen 1992 en voor 1998 waren gescheiden zonder co-ouderschap, ten tweede volwassenen die tussen 1992 en 1998 zelf voor co-ouderschap kozen en ten derde ouders die na 1998 zijn gescheiden en daardoor automatisch als co-ouders gezamenlijk verantwoordelijk bleven voor de opvoeding van de kinderen. Deze drie groepen verschillen niet wat betreft leeftijd op

Foto: Marcel Minnée

moment van interview, aantal kinderen, opleidingsniveau, geslacht, inkomen, arbeidsparticipatie, beroep, leeftijd op moment van scheiding en scheiding ouders respondent.

Zoals uit figuur 1 blijkt beleven ouders die voor 1998 zijn gescheiden en die zijn doorgescheiden met 'gezamenlijk gezag' de relatie met hun kinderen niet verschillend van voor 1998 gescheiden ouders die dat niet deden. Hetzelfde geldt voor ouders die voor 1998 voor co-ouderschap kozen en alle ouders die na 1998 scheidden. Een duidelijk verschil werd verwacht tussen ouders die na de scheiding alleen voor hun kind verantwoordelijk waren en ouders die na de wetswijziging gezamenlijk gezag uitoefenden. De onderzoeksresultaten bevestigden deze verwachting echter niet. Ook voor ouders die een of meer keren zijn gescheiden zijn de bevindingen dezelfde. Samenvattend zijn er dus geen verschillen gevonden tussen de drie groepen ouders wat betreft de beoordeling van de relatie met hun kinderen.

De relatie van kinderen met hun gescheiden ouders

De manier waarop gescheiden ouders de relatie met hun kinderen beoordelen hoeft niet overeen te komen met de manier waarop kinderen de relatie met hun gescheiden ouders beleven. Ook hier werden drie groepen onderscheiden. Ten eerste kinderen met ouders die na hun scheiding alleen voor de kinderen verantwoordelijk waren, ten tweede kinderen wier ouders co-ouderschap hadden aangevraagd en ten derde kinderen van ouders die in 1998 of later zijn gescheiden en automatisch als co-ouders gelden.

Zoals uit de figuren 2 en 3 blijkt, beleven kinderen van ouders die voor 1998 zijn gescheiden en zijn doorgescheiden met 'gezamenlijk gezag' de relatie met zowel de vader als de moeder niet verschillend van kinderen van ouders die dat niet deden. Verder beleven kinderen van ouders die voor 1998 voor co-ouderschap kozen de relatie met hun vader en moeder niet anders dan kinderen van alle ouders die na 1998 scheidden. Ten slotte beoordelen kin-

deren van ouders die na de scheiding alleen voor hun kind verantwoordelijk waren de relatie met hun vader en moeder niet anders dan kinderen van ouders die na de wetswijziging gezamenlijk gezag uitoefenden.

Er werden tussen de drie groepen kinderen dus geen verschillen gevonden in de beoordeling van hun relatie met de gescheiden ouders.

Tot slot

Samenvattend kan worden gesteld dat er op basis van de NKPS-gegevens geen verschillen zijn gevonden tussen ouders die wel en ouders die niet voor co-ouderschap kiezen en ouders die per wet na de scheiding als co-ouders verder gaan. De controle op een hele reeks van achtergrondgegevens toont bovendien aan dat de drie groepen ouders niet van elkaar verschillen op het punt van ouder-kind-relaties. Ook werden geen verschillen tussen de drie groepen kinderen geconstateerd voor wat betreft de kind-ouder-relatie.

De Nederlandse wetswijziging in 1998 aangaande echtscheiding had dan ook op grond van deze gegevens, anders dan verwacht, geen verbetering van de kwaliteit van de ouder-kind-relatie na echtscheiding tot gevolg. Het verdient daarom wellicht aanbeveling om toekomstige wetveranderingen in hogere mate op onderzoeksresultaten te baseren. Beleid en juridische processen zouden beter aan onderzoeksresultaten gekoppeld moeten worden. Om dat te kunnen bereiken zouden vertegenwoordigers uit politiek, beleid en wetenschap nauwer moeten samenwerken. Vermoed wordt dat het opstellen van een ouderschapsplan met toetsbare afspraken over de wederzijdse verplichtingen van de ex-partners als ouders een meer zinvolle weg is om problemen in de ouder-kind-relatie na de scheiding te verminderen. Het is de taak van toekomstige studies om deze verwachting nader te onderzoeken.

Drs. E.-M. Merz, e-mail em.merz@psy.vu.nl, en **prof. dr. H.-J. Schulze**, Vrije Universiteit Amsterdam, afd. Orthopedagogiek

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en beoogt de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken te bevorderen. Inlichtingen over toezending van kopij kunnen worden ingewonnen bij de redactie

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding is toegestaan. Toezending van bewijs-exemplaren wordt op prijs gesteld.

Het NIDI is een instituut van de KNAW dat zich bezighoudt met onderzoek naar ontwikkelingen in de omvang en samenstelling van de bevolking

colofon

Demos	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry Bronsema, eindredacteur drs. Joop de Beer drs. Gijs Beets dr. Luc Bonneux
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	http://www.nidi.nl/public/demos/
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	Nadorp Druk b.v., Poeldijk

LITERATUUR:

- Arditti, J.A. en T.Z. Keith (1993), Visitation frequency, child support payment, and the father-child relationship postdivorce. *Journal of Marriage and the Family*, 55, pp. 699-712.
- De Graaf, A. (2001), Onder moeders paraplu. Ervaringen van kinderen met relaties na echtscheiding. *Demos, bulletin over bevolking en samenleving*, 17 (4), pp. 29-31.
- Dykstra, P.A., M. Kalmijn, T.C.M. Knijn, A.E. Komter, A.C. Liefbroer en C.H. Mulder (2004), *Codebook of the Netherlands Kinship Panel Study, a multi-actor, multimethod panel study on solidarity in family relationships, Wave 1. NKPS working Paper No. 1*. Den Haag: NIDI.
- Walsh, F. (ed.) (2003), *Normal family processes*. New York: Guilford.